

Guillem Llop i Forcada

Joana Tormo Martí

Quan ens dèiem País. La preautonomia valenciana

institutió
alfons el magnànim
centre valencià
d'estudis i d'investigació
VALÈNCIA, 2022

Adés & Ara — 14

Director de la col·lecció: Ismael Saz

Director adjunt: Ferran Archilés

Primera edició: 2013

Segona edició, revisada: setembre de 2022

© 2022, Guillem Llop i Forcada i Joana Tormo Martí, del text

© 2022 d'aquesta edició:

Institució Alfons el Magnànim

Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació

Diputació de València

Corona, 36

46003 València

Tel.: + 34 963 883 169

magnanim@dival.es

www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 978-84-7822-942-0

Dipòsit Legal: V-2781-2022

Disseny de la coberta: Espai Paco Bascuñán

Disseny de la col·lecció: Fèlix Bella

Maquetació de la coberta: Pau Soriano

Maquetació: Gráficas Papallona

Impressió: Set i Set Impressors, S. L.

«Se equivocaba.
Por ir al norte fue al sur»
Rafael Alberti

A Marcel,
perquè no perda el nord

Índex

Introducció 15

1. Abans de la Transició 21

- 1.1. El precedent del blasquisme 21
- 1.2. Fuster en el franquisme 23
 - 1.2.1. *La campanya contra Fuster* 25
- 1.3. Les pretensions frustrades de l'editorial Torre 26
- 1.4. L'Església valenciana i el vernacle 29
- 1.5. L'esquerra i el nacionalisme a la fi de la dictadura 31

2. Els primers anys de la Transició (novembre 1975-març 1979) 39

- 2.1. El tardofranquisme 39
- 2.2. L'apropiació de Lo Rat Penat i l'Acadèmia de Cultura Valenciana 41
- 2.3. El centre democràtic mira cap a la dreta franquista 43
 - 2.3.1. *Centrisme valencià autònom i heterònom* 47
 - 2.3.2. *Attard prepara el terreny del blaverisme* 50
- 2.4. La unificació dels socialistes 53
 - 2.4.1. *La derrota electoral del PSPV* 53
 - 2.4.2. *La UCD atrau a les seues posicions el PSOE* 56
- 2.5. Les tensions internes al si del PCPV-PCE 59
- 2.6. L'obstaculització del procés autonomista 63
 - 2.6.1. *La via Broseta enfront dels nacionalistes de dreta* 69
 - 2.6.1.1. *Equilibris calculats abans de llançar l'aposta* 72
 - 2.6.1.2. *El decantament final* 77
 - 2.6.2. *El confusióisme fomentat per Las Provincias* 84
 - 2.6.2.1. *De l'aperturisme a la reacció* 88
 - 2.6.2.2. *La resta de la premsa de dins i de fora* 96
- 2.7. Dos tòtems per a un poble 103

2.8. La UCD posa tota la carn a la graella	107
2.8.1. <i>Els tres períodes del blaverisme</i>	109
2.9. La contemporització d'Albiñana	114
3. Els darrers anys de la Transició (març 1979-juliol 1982)	137
3.1. El segon Consell preautonòmic	137
3.1.1. <i>La UCD ja no vol la via del</i>	<i>151</i> 144
3.1.2. <i>La transformació d'Albiñana</i>	149
3.1.2.1. <i>La defenestració d'Albiñana</i>	151
3.2. La lluita pel Consell preautonòmic	153
3.2.1. <i>L'ocupació irregular de la institució</i>	153
3.2.2. <i>La legitimació del Consell ocupat</i>	158
3.2.3. <i>La tornada al Consell</i>	165
3.3. L'arranjament de l'Estatut	168
3.3.1. <i>L'Estatut de Benicàssim</i>	168
3.3.2. <i>Les portes obertes a la modificació</i>	170
3.3.3. <i>Les peripècies parlamentàries</i>	172
3.3.3.1. <i>La primera votació</i>	172
3.3.3.2. <i>La segona votació</i>	174
3.4. Les comparacions són odioses	178
3.5. Alternatives a l'acord?	179
A mode d'epíleg	203
Conclusió final	213
Bibliografia	221
Cronologia	229

Sigles de partits i associacions polítiques i sindicals

AEPV: Agrupament d'Esquerra del País Valencià

ANEPA-CP: Asociación Nacional para el Estudio de los Problemas
Actuales-Centro Popular

AP: Alianza Popular

CCOO: Comissions Obreres

CD: Coalición Democrática

CDC: Convergència Democràtica de Catalunya

CNT: Confederació Nacional del Treball

CP: Coalición Popular

EV: Esquerra Valenciana

FN: Fuerza Nueva

FPS: Federació de Partits Socialistes

GARS: Grups d'Acció i Reflexió Socialista

GAV: Grup d'Acció Valencianista

MCPV: Moviment Comunista del País Valencià

PAD: Partido de Acción Democrática

PCPV-PCE: Partit Comunista del País Valencià-Partido Comunista
de España

PDLPV: Partit Demòcrata Liberal del País Valencià

PDP: Partit Demòcrata Popular

PNB: Partit Nacionalista Basc

PNPV: Partit Nacionalista del País Valencià

PPRV: Partido Popular Regional Valenciano

PSAN: Partit Socialista d'Alliberament Nacional

PSA-PA: Partido Socialista de Andalucía-Partido Andaluz

PSE: Partido Socialista de Euskadi

PSOE-PV: Partido Socialista Obrero Español del País Valenciano
PSP: Partido Socialista Popular
PSPV: Partit Socialista del País Valencià
PSUC: Partit Socialista Unificat de Catalunya
PSV: Partit Socialista Valencià
PTE: Partido del Trabajo de España
SEU: Sindicato Español Universitario
UCD: Unión de Centro Democrático
UCE: Unión Comunista de España
UDPV: Unió Democràtica del País Valencià
UGT: Unió General de Treballadors
UN: Unión Nacional
UPV: Unitat del Poble Valencià
URN: Unión Republicana Nacional
URV: Unión Regional Valenciana
USO: Unión Sindical Obrera
USPV: Unitat Socialista del País Valencià
UV: Unió Valenciana

Introducció

El 2022 s'acompleixen 40 anys de l'aprovació de l'Estatut d'Autonomia Valencià. Les noves generacions s'han educat en el marc d'una identitat col·lectiva institucionalitzada pel nou règim jurídic. Tanmateix, molts no han viscut, i desconeixen, el context conflictiu que va precedir la seua consecució. Per això, des d'una certa distància temporal, que pot ajudar la investigació històrica, es creu convenient tractar el procés de la Transició de la dictadura franquista a la democràcia al País Valencià, entre la fi de 1975, amb la mort del dictador, i mitjan 1982, amb l'aprovació i publicació de l'Estatut d'Autonomia, tot posant especial atenció en el fenomen sociològic que s'ha conegut com a Batalla de València. Advertim d'antuvi que el terme *batalla* pot menar a confusions si entenem el conflicte des de dos bàndols amb la mateixa capacitat d'escomesa i defensa —la historiografia dirà si el concepte continua vigent en el futur—. Hi haurà també referències a etapes anteriors i posteriors, especialment des de 1962 —quan comença a assentar-se una proposta alternativa d'identitat col·lectiva—, que resulten interessants com a precedents i conseqüències dels fets ocorreguts en el canvi de règim polític.

En aquest context constituent, es tractava de resoldre el conflicte d'interessos que havia de configurar l'actual Comunitat Autònoma Valenciana i que, tal com suggereix el títol, va evolucionar des d'unes aspiracions clarament sobiranistes fins a l'acceptació d'una descentralització administrativa compatible amb la identitat col·lectiva tradicional. Una de les conseqüències va ser la pèrdua del nom per al territori que havia estat oficial durant més de quatre anys, en tota l'etapa preautonòmica: *País Valencià*. Les noves generacions i, en bona mesura, les velles desconeixen aquest fet,

com si hi hagués hagut una mena de *damnatio memoriae* valenciana que causàs l'oblit d'un passat gens llunyà, en què el nom fomentava una identitat marcadament privativa.

L'aspecte fonamental en aquest procés és el valencianisme, que es va entendre des de dos blocs ideològics polaritzats en dos extrems, com una reacció a la figura que va proposar amb més força sociològica la qüestió, Joan Fuster. D'aquí van sorgir dos moviments oposats, el fusterianisme, un nacionalisme valencià pancatalanista, i l'antifusterianisme, conegut com a blaverisme, una forma valenciana de regionalisme, que van proposar models alternatius des d'una psicologia de fidelitat que incitava a optar per una de les dues postures sense gaire matisos intermedis.

La ideologia de cada grup venia determinada per la postura nacional, cultural i econòmica. El catalanisme de la Transició valenciana tenia present el marc de referència dels Països Catalans com a àmbit cultural que, fins i tot, podia derivar en entitat política, així com la unitat de la llengua i el socialisme amb una franja de major o menor radicalitat que englobava socialdemocràcia, comunisme i, fins i tot, anarquisme, tot i que en un primer moment el fusterianisme influí també en el centredreta democràtic. Les forces polítiques i sindicals reunides entorn del moviment antifranquista es van concentrar en aquest bloc. D'altra banda, les forces més o menys continuistes de l'antic règim prengueren partit per un Estat espanyol amb una major o menor tendència al centralisme, la dialectalització de la llengua i el liberalisme econòmic, des de la ultradreta fins al centredreta. Aquest darrer, si bé en un principi va acceptar una part de la simbologia fusteriana, en preveure els rèdits electorals i polítics de la segona opció va preferir de canviar-la.

De fet, la qüestió simbòlica va ser el camp de batalla fonamental del procés esmentat, perquè es va entendre com un mètode de creació de consciència ideològica així com un element de fidelitat psicològica al propi grup. El fusterianisme es va enrocar entorn

del nom del territori *País Valencià*, el nom de la llengua *català* i la senyera de les quatre barres. L'antifusterianisme, en canvi, es va afermar al nom del territori *Regne de València*, el nom de la llengua *valencià*, denominació distintiva amb què no acceptava la unitat de la llengua, i la senyera coronada.

La hipòtesi de partida defensa que la lluita pels símbols no va respondre tant a qüestions d'identitat cultural sinó a interessos de poder. El que esdevenia una forma d'interpretar la societat radicalment oposada a la coneguda fins al moment, tant en l'àmbit d'organització política com en el pla de la identificació nacional, exigia una resposta des del poder. En aquesta oposició, les dades històriques jugaven un paper fonamental, perquè eren utilitzades en favor propi amb la finalitat de guanyar la voluntat popular, d'influir en la consciència col·lectiva per fer-la quadrar amb la ideologia del propi grup. Per això, calia investigar el paper de l'Estat espanyol en aquest conflicte, tenint en compte que l'enfortiment de la cultura aliena podia servir de font per a construir una consciència nacional oposada a les seues aspiracions. Era necessari cercar si aquest primer conat d'oposició reactiva des de l'antic règim tenia la seua particular rèplica en un segon impuls, aquesta vegada des de les instàncies governamentals que manejaven les regnes de la Transició.

D'aquí que es pretenga, d'una banda, recopilar els arguments que en la Transició valenciana s'hi van proposar en favor de cada símbol: bandera, nom de la llengua pròpia i nom del territori, per desvetllar els interessos polítics i econòmics rere la defensa de cada proposta. Amb açò s'intenta prendre consciència de l'evolució del conflicte polític a partir del qual es confecciona la Comunitat Autònoma Valenciana. En aquest procés serà interessant identificar la modificació de la ideologia bàsica de cada part des de l'inici fins al final del conflicte, així com aclarir el paper de cada grup implicat: empresaris, periodistes, polítics, intel·lectuals, estudiants i bases populars. A més, es pretén d'entendre el complex procés constituent de reidentificació del col·lectiu valencià en una

etapa de crisi econòmica i política. A tal efecte, intentem remarcar els fets polítics més destacats del període amb relació al tema estudiat, tot aportant-ne dades ben diverses que, de forma polièdrica, faciliten l'acostament a l'època.

De la bibliografia hem de ressaltar l'empremta deixada per l'estudi d'Alfons Cucó, *Roig i blau*, i del periodista Jesús Sanz, *La cara secreta de la política valenciana*, quant a la incursió en les peripècies polítiques i la dialèctica de partits de la Transició; i més recentment, els estudis publicats per Vega Rodríguez-Flores sobre el comunisme valencià, d'una banda, i el PSPV-PSOE i la seua postura al voltant de la qüestió autonòmica, d'altra; agraïm a l'autora que ens permetés consultar les galerades del darrer llibre. També hi destaquen els altres treballs del professor Cucó i dels assagistes Bello, Burguera i Viadel. Ha estat de gran ajuda la legislació analitzada per comparar les distintes propostes d'estatut d'autonomia així com la posició de cada grup parlamentari en els diaris de sessions de les Corts Generals. En l'àmbit jurídic, els estudis d'Alcaraz i Garrido adopten una perspectiva més especialitzada en la matèria estatutària. La recerca d'hemeroteca ha aportat una visió de les distintes etapes de confrontació entre les posicions regionalistes i catalanistes a través dels articles d'opinió publicats en la premsa d'àmbit estatal i, especialment, local; en aquest apartat, la tesi doctoral de Luis Amador Iranzo entorn del paper de la premsa diària en la Transició valenciana és ben remarcable. Les tesis doctorals de Damià Mollà i de Vicent Flor també excel·leixen en la comprensió de la configuració social i l'estructura econòmica amb relació a la mentalitat majoritària. La tesi doctoral de Ferran Archilés s'endinsa en la figura de Joan Fuster i aclareix l'evolució del seu pensament en paral·lel als esdeveniments. Hem tingut en compte, a més, les noves dades que en l'estudi de l'heràldica ha contemplat Viciano en *Barres i Corones* com a complement del clàssic de Pere Maria Orts al voltant de la Senyera. Així mateix, hem contrastat la perspectiva dels llibres de Joan Fuster amb la consulta del punt

de vista contrari, exposat en els escrits d'Adlert, Almela i Vives, Ombuena, Ramos i Ubiato.

La primera edició d'aquest llibre va sorgir fruit de l'interès personal per conèixer una etapa que, tot i propera en termes vitals —tots dos autors vam nàixer a les acaballes del franquisme i l'inici del procés democràtic—, ens resultava completament desconeguda. No apareixia en els llibres de text, no s'estudiava en l'especialitat d'Història Contemporània de la llicenciatura de Geografia i Història dels anys 90 ni tampoc en els cursos de doctorat. Després de la deguda dedicació per obtenir-ne una idea general del període va eixir la primera edició de *Quan ens dèiem País* en l'editorial UOC (Universitat Oberta de Catalunya), amb una mirada alhora àmplia i amb veu pròpia del moment en què els valencians vam passar de dir oficialment País Valencià la terra en què vivim a dir-li'n Comunitat Valenciana.

Ara apareix aquesta segona edició dins de l'editorial de la Institució Alfons el Magnànim, de la Diputació de València, que recull algunes de les investigacions recents sobre la Transició valenciana. A més d'un eix cronològic també s'hi incorporen gràfics amb els resultats electorals, amb la distribució d'escons i amb la configuració de governs per facilitar la lectura de les dades així com il·lustracions amb algunes banderes representatives del País d'acord amb distintes propostes polítiques i representacions històriques. Entre les novetats més remarcables hi ha la confecció de l'apartat expressament dedicat a la figura de Manuel Broseta que aprofita, entre altres fonts, una entrevista inèdita a Josep Lluís Albiñana que li vam fer a tal efecte en 2014.

Finalment, voldríem fer-ne especial esment de Ferran Archilés per haver fet possible aquesta publicació. Els seus ànims i suport estan darrere de la nova edició del llibre.

1. Abans de la Transició

1.1. El precedent del blasquisme

El provincialisme¹ era al País Valencià, no sols en la II República sinó especialment en la dictadura franquista, l'element identitari per excel·lència dels habitants de cada capital provincial i rodalia, per damunt del fet de compartir la llengua o d'haver tingut una administració en forma de regne des del primer terç del segle XIII fins a poc més enllà del XVII; l'abolició del dret foral al bell començament del XVIII havia fet oblidar ben aviat la identitat política del territori.² En aquest context ideològic d'inqüestionable adscripció nacional espanyola, sorgeix la primera forma d'antivalencianisme amb el partit blasquista de principis del segle XX (Cucó, 2002: 17-18). L'aferrissat antivalencianisme fou una resposta a les tímides aspiracions d'algunes sensibilitats que remarcaven el caràcter autòcton de la cultura valenciana, a partir de les quals emanaven suaus esperances d'administració pròpia. La marcada reacció del moviment blasquista —de forma oberta contra la llengua del país—³ troba la nova ideologia incoherent amb els pressupòsits purament administratius de l'Estat-nació; aquest no havia de construir-se des dels pobles, com antiquadament, al parer dels republicans blasquistes, defensaven els romàntics.

La força de la reacció blasquista aclareix, d'una banda, l'erma terra reivindicativa de la cultura pròpia, tan feble que no es temia cap reacció popular que fes front a l'embranchida oberta contra la llengua del país. Però, a més, també s'explica des de la potencialitat de la nova proposta d'adscripció identitària, que era vista com una alternativa, en l'àmbit abstracte de les possibilitats, al mateix

nivell que la purament centralista, amb el mateix rang de justificació racional que la d'aquella administració exercida des de dalt que no compta amb la cultura dels pobles que administra. La nova identitat podia ser el gallet que disparàs moviments socials que prenguessen el model de les reivindicacions catalanes; d'aquí que el blasquisme no sols siga un antivalencianisme en forma d'autodi centralista sinó també un anticatalanisme que vol trencar l'espill en què la mentalitat valenciana podria mirar-se per a reconèixer-se distinta de la castellana en el conjunt de la catalanitat.

És per això que el blasquisme posa les bases per a les dues versions de valencianisme, una la del valencianisme catalanitzant, la versió coherent amb les arrels de la cultura pròpia, i una altra la del valencianisme castellanitzant que, tot i ser decididament antivalencianista, acabarà, en la seua propagació postfranquista, per apropiar-se del nom que identificava el moviment de represa cultural. Des d'aquesta segona versió s'encetarà la idealització del dialecte castellanitzant, com a representant autèntic del català del país, que ja s'ha distanciat prou de la resta de parles catalanes per a considerar-se distinta. Aquesta és una visió escindida de la catalanitat, que, a més, la contempla com un problema, sense qüestionar, en canvi, allò que més dificulta la continuïtat de la cultura pròpia a nivell lingüístic, el procés de castellanització gradual i fins i tot de substitució, especialment a les grans ciutats. L'embranchida pren cos a la premsa del moment a través del diari *El Pueblo* que entrava en lluita ideològica amb el setmanari *El Camí*⁴ (Cucó: 2002: 19-20).

En la II República les sensibilitats autonomistes del País Valencià són conscients de la mentalitat preponderant d'adscripció nacional que no discuteix l'espanyolitat centralista de l'administració; des d'aquesta realitat no tenen una alternativa diferent de la de l'entrisme, és a dir, la de la incorporació a la força electoral dels partits estatals d'esquerra, que patiran a partir d'ara una major o menor influència dels membres nacionalistes que admeten en les seues files o, fins i tot, dels pactes amb forces exclusivament

valencianes, com ara EV, Esquerra Valenciana (Cucó, 2002: 20-21). Cal matisar, però, que el blasquisme prenia en aquesta època un cert caire sobiranista fins al punt que l'Ajuntament de València, que dirigia en 1931, va proposar un avantprojecte d'Estatut d'Autonomia.⁵ En paral·lel, els intel·lectuals valencians feien un esforç per normativitzar la variant catalana del País en adaptar-la a la proposta de Pompeu Fabra a través de les Normes de Castelló de 1932. L'adveniment de la guerra i la posterior dictadura ens impedeix de valorar si l'impuls sobiranista del final del blasquisme hagués pogut quadrar, amb el pas del temps, amb el reconeixement de la unitat de la llengua. Si més no, Fuster aprecia positivament en alguna ocasió aquesta evolució final del partit polític malgrat que el menyspreu a Blasco Ibáñez (Fuster, 1999: 227) haja passat a formar part del paradigma fusterià⁶ (Archilés, 2012: 361-364).

1.2. Fuster en el franquisme

Durant el franquisme comença a generalitzar-se al País Valencià una intensa industrialització al voltant de les capitals provincials, que aprofundia en la primera industrialització que provenia de la segona meitat del segle XIX. Una mentalitat més moderna a nivell identitari pretén pugnar de tu a tu amb la mentalitat tradicional. Comença a fer-se camí, tot i que encara en un pla sociològicament elitista, circumscrit als grups estudiantils dels seixanta endavant, la concepció fusteriana en termes d'una autonomia lingüística que es desempallegàs de la influència castellanitzant; es tracta d'un pensament laic inspirat en la intel·lectualitat francesa dels cinquanta, que, alhora, associa als moviments d'alliberament social la qüestió nacional, de mode que intenta encetar una línia de reivindicació autonòmica que influirà, decisivament i directa, en els partits i sindicats d'esquerra i, en bona mesura també, en una part de la dreta liberal freturosa de prendre distància del franquisme.

Però el franquisme esmola les armes contra el perill potencial que representava l'eclosió del fusterianisme; aquest es mostrava amb una envergadura intel·lectual que podia contrarestar les eines

manipuladores de la dictadura. No triga a reaccionar la premsa diària contra la nova ideologia en forma d'articles de la mà de Diego Sevilla Andrés, falangista, vicepresident de la Diputació de València i professor de Dret Polític a la Universitat del cap i casal, i de la d'altres adscrits al Moviment. Recuperen els arguments de l'anticatalanisme blasquista i elsedulcoren amb elements nous amb què conformar els lectors valencians als seus interessos, allunyats del rigor acadèmic. D'una banda, apel·len a l'intent expansionista de l'empresariat català que estaria utilitzant la manipulació cultural per englobar el País Valencià dins d'una Gran Catalunya, d'acord amb interessos que beneficiarien exclusivament el Principat. Afegeixen també elements parahistòrics, com ara el tradicional bilingüisme de la societat valenciana en terres catalanoparlants, de l'arribada del rei En Jaume I ençà. En confrontació a la denominació moderna del territori prefereixen enllaçar el conservadorisme ideològic amb la nomenclatura arcaïtzant de *Regne de València*. Així mateix, promouen l'autonomia evolutiva d'una parla valenciana que hauria derivat directament del llatí vulgar, amb una idiosincràsia diferent de la dels pobladors catalans postjaumins.

El franquisme intenta apaivagar la influència de Fuster en impedir que hi publicàs res després d'una picabaralla dialèctica amb Diego Sevilla, que finalitza amb l'article amb què l'intel·lectual suetà denunciava en *Levante-EMV* la confabulació en contra seua: «Mi vela en este entierro», del 5 de gener de 1963. Des d'ara i fins al final del franquisme Fuster no apareix en la premsa valenciana, de mode que s'adapta a un exili interior encobert en què no deixa d'estendre la seua influència a través de la premsa catalana i dels continus contactes amb intel·lectuals d'arreu dels Països Catalans. Entretant, l'escomesa contra la continuïtat de l'element clau de la cultura valenciana, la llengua, ha obtingut els seus èxits en la interrupció de l'herència lingüística intergeneracional des de les primeries del franquisme per part de bona part de les bases populars a les ciutats de València i Alacant i des dels cinquanta a la de Castelló. L'analfabetisme en llengua pròpia no sols va ser

una arma propícia heretada d'èpoques passades, sinó també un element conreat amb cura des del mateix règim, que impedeix la publicació en català d'editorials del País que es configuren a aquests efectes, com ara Garbí i Tres i Quatre (Cucó, 1989: 307; Cucó, 2002: 31-32).

1.2.1. La campanya contra Fuster

La primera campanya contra Fuster la protagonitzà el novembre de 1962 Diego Sevilla Andrés. El falangista publicà dos articles⁷ en el diari *Levante-EMV* atacant la visió crítica contra l'autocomplaença folkloritzant que Fuster denunciava en *El País Valencià*.⁸ El professor ho feia sense contemplacions, quan era capaç de titllar el llibre de pamflet nazi i catalanista al servei de la burgesia catalana. Per les apreciacions de Vicent Àlvarez, sembla que Diego Sevilla estava criticant en realitat el número 3 de *Lluita*, escrit per Àlvarez mateix, Eliseu Climent i Ferran Zurriaga, però sense signar, atesa la clandestinitat de la revista; com no podia adjudicar l'autoria a Fuster, aprofitava la publicació del suecà per atacar-lo,⁹ no sense l'ordre d'acomplir una certa venjança col·lectiva, perquè s'esperava que l'editorial Destino oferís el projecte de la descripció del País Valencià a José Ombuena¹⁰ primer (Burguera, 1991: 123, 127 i ss; Cucó, 1989: 294). Volia fer passar la crítica de Fuster per traïdoria i aconseguí els seus efectes en les falles de 1963, en una festivitat crítica que no acceptava, però, que feren sorna de qüestions identitàries; per això s'atacà la figura simbòlica de l'assagista en forma de ninot.¹¹ A aquest primer intent de demonització s'havia incorporat el mes de febrer Almela i Vives, tot amagant-ne la identitat sota una nota de premsa anònima que aparegué en els diaris *Levante-EMV* i *Las Provincias*¹² (Cucó, 1989: 280-300). A la cobertura intel·lectual s'afegiren Casp i Adlert,¹³ remarcant que tot i que escrivien en llengua valenciana no tenien res a veure amb les tesis de Fuster, és a dir, que es desentenien de

la proposta valencianista moderna i laica que l'assagista defensava (Flor, 2011: 69-71).

La reacció ideològica dels que també es consideraven valencianistes, Almela, Casp i Adlert contra el clar pancatalanisme de Fuster, fou apostar pel bilingüisme.¹⁴ Miquel Adlert, fundador de l'editorial Torre que publicava en català, defensor de la unitat de la llengua i partidari fins aleshores de l'oficialitat del valencià en tot el País, publica en 1963 un article en *Las Provincias* on subratlla l'aportació essencial dels aragonesos en la idiosincràsia valenciana.¹⁵ El problema principal en aquest moment era no deixar exclosos de la valencianitat ni les comarques castellanoparlants ni la cultura d'aquells nouvinguts de ponent que a les comarques catalanoparlants no s'havien integrat lingüísticament, al contrari del que havia fet Fuster en *Nosaltres, els valencians*.¹⁶ El tema del bilingüisme va continuar conreant-lo Almela i Vives en un llibre publicat en 1965 que havia de ser una rèplica a *El País Valenciano*, amb el títol *Valencia y su Reino*.¹⁷ La línia seguia en 1971 amb el llibre de José Ombuena, *Valencia, ciudad abierta*.¹⁸ En aquest cas, el bilingüisme s'idealitzava fins al punt de considerar menor la influència de la repoblació catalana postjaumina en comparació amb l'acumulada des de terres de ponent al llarg dels segles posteriors. Tanmateix, cal remarcar que en la primera embranzida contra Fuster els intel·lectuals valencians no acaben de donar el pas del secessionisme lingüístic (Flor, 2011: 70-72).

1.3. Les pretensions frustrades de l'Editorial Torre

Però aquest no havia estat el primer enfrontament entre el tàndem Adlert-Casp i Joan Fuster. Malgrat el fabrisme de quasi tots els lletraferits valencians de l'època franquista —a excepció de Josep Maria Bayarri i el fluctuant pare Fullana, tot i haver estat signatari de les Normes de Castelló—¹⁹ Casp i Adlert decideixen en 1977²⁰ defensar el secessionisme lingüístic, aparentment com una forma d'adequació a la ideologia de les exigències de la classe de què provenen, que a València era especialment franquista, catòlica i

conservadora. Burguera parla de ressentits per a referir els dretans catalanistes que entre la segona meitat del franquisme i la Transició patiren commocions en l'autoestima que els feren canviar de postura (Burguera, 1991: 149, 155).²¹

I és que en 1948 havia començat l'animadversió d'Adlert contra Carles Salvador perquè aquest darrer pren la presidència de la Secció de Literatura i Filologia de Lo Rat Penat, associació de què l'editor havia estat expulsat junt amb Casp. Adlert atacava Salvador considerant-lo un col·laboracionista amb una institució del règim (Flor, 2011: 83). En realitat, s'estava forjant, amb l'entrada del mestre d'escola, un grup de lletraferits alternatiu no controlat per l'editorial Torre. Adlert deixava, així, de ser el guia de la represa valenciana. A les acaballes d'aquell any de 1948 Carles Salvador atacava la poesia de Xavier Casp, qui meresqué després un homenatge de desgreuge en què participaren intel·lectuals del Principat i les Illes (Viadel, 2006: 60). En 1951 les diferències d'Adlert contra Carles Salvador i Joan Fuster s'agreugen perquè la Comissió Patrocinadora del Diccionari Català-Valencià-Balear no demana la col·laboració del primer en la presentació de l'Alcover-Moll al cap i casal, i sí la dels darrers.²² Cal afegir, com ja s'ha avançat més amunt, que en 1961 José Ombuena s'assabenta que Fuster està elaborant ja *El País Valencià* quan el director de *Las Provincias* ja tenia mig aparaulat l'encàrrec amb l'editorial Destino²³ (Burguera, 1991: 73-77, 89, 91-93, 118-123). Entre 1962 i 1966 l'Editorial Torre entra en crisi i acaba desapareixent, de mode que el tàndem perd definitivament el lloc central que havia ocupat en la represa cultural valenciana, si atenem especialment el fet que en aquest període els joves universitaris de sensibilitat valencianista prenen partit pel fusterianisme (Archilés, 2012: 110-111). Des de 1971, a més, Xavier Casp enveja de Vicent Andrés Estellés l'èxit que aconseguix la publicació del *Llibre de meravelles* amb la consegüent dislocació de Casp com a primer poeta del Regne.

Així, l'octubre de 1975, mentre Fuster i altres intel·lectuals del País Valencià i el Principat redacten l'Estatut d'Elx²⁴ amb una